

Vinkenbaan het Paradijsveld

Tom van Spanje

Inleiding

Tot begin 1900 werden trekkende zangvogels in Nederland nog voor consumptie gevangen. Van de circa 25 vinkenbanen tussen IJmuiden en Noordwijk resteren nog slechts twee oorspronkelijke vinkenbaanhuisjes. De enige die is te bezichtigen staat in het Openluchtmuseum in Arnhem. De enige die nog op de oorspronkelijke locatie staat, is te vinden op een open veldje ten zuiden van de Oranjekom in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Het halfopen vanggedeelte aan de noordzijde naar de slagnetten voor de vangst van leeuweriken is nog goed te zien. Aan de westkant zien we nog de muur voorzien van kijkgaten, waardoor het druipnet werd beloerd waar de vinken en sijzen werden gevangen. De beplanting van de vroegere druip met struweel klopt echter niet, hier hoort een kaal veldje met aan de zuidzijde opgaand hout.

Om mijn eigen herinneringen aan te vullen interviewde ik Fred Koning over het wel en wee van vinkenbaan Paradijsveld.

Ontstaan van de vinkenbaan

De jonge vogelaars Fred Koning en Hans Vader waren in de jaren vijftig echte nestenzoekers en struinden met Peter van Spanje en Harm Niesen vooral in de Amsterdamse Waterleidingduinen rond. Begin jaren zestig volgde ik deze traditie met Hans van der Meulen. In de destijds weinig begroeide duinen vonden wij in die tijd nog volop nesten van Grutto, Tureluur en Watersnip en legsels van Steenuil en Nachtzwaluw, nu alle verdwenen als broedvogel.

Het was Lou van 't Sant, bekend van het onderhouden van de honderden nestkastjes in de Haarlemmerhout en van Bloemendaal tot in Wassenaar, die de vogelaars aanspoorde om de jonge vogels in die nesten te ringen. Zo werden die jonge knapen vanzelf vogelringers. Fred Koning leerde tijdens een reis naar de Franse Camargue bij het biologisch station van Luc Hoffmann (medeoprichter van het WWF) de fantastische vangmogelijkheden van zangvogels door middel van mistnetten. Terug in Nederland vroeg hij een ringvergunning aan bij het Vogeltrekstation Arnhem, ook voor Hans Vader, want hem leek dat ook wel iets.

Begin jaren zestig kon het wandelaars in de AWD overkomen dat zij tijdens het bramen zoeken opgeschrikt werden door jongelui die met stokken op de bosjes sloegen en wilde kreten slaakten. Fred had die me-

thode in Frankrijk geleerd om zo vogels in de mistnetten te drijven. De wilde kreten waren letterlijk overgenomen van de stierendrijvers van de Camargue.

Ikzelf vond vogels vangen toch spannender dan op de Boulevard Bar-naart van Zandvoort staan te turen naar die kleine stipjes en te luisteren naar die verre piepjes. Op mijn veertiende (ik ben net zo oud als de VWG) ging ik al mistnetten met Fred. Later ging ik vanaf de vinkershut op de fiets met bamboestokken en mistnetten naar de dichtstbijzijnde wilgenbosjes. Daar zat ik in de open lucht te priegelen met gewichtjes van 0,1 gram op een bakelieten balansweegschaaltje met de vogel in een papieren zakje op de ene schaal en de losse gewichtjes op de andere. De wind gaf in deze kale duinen veel problemen en veel tijd werd doorgebracht om die kleine gewichtjes tussen de bramen en het helmgras terug te vinden. Een van de bijvangsten die ik mij herinner was een bewaker mét bromfiets die een mistnet inreed, terwijl hij even niet oplette omdat hij met een blikke fazantenvoer uit zijn fietstas schepte.

Bouw van een ringershut

In 1965 waren de jongens toe aan het echte werk: zij droomden van een Helgoland-val, een grote kooi van gaas over een bos in een kaal gebied. Kale gebieden genoeg in de pas vergraven duinen vanwege de aanleg van de rivierwaterinfiltratiegeulen. Zij traden in contact met Theo Belterman en Freek en Truus Bloem van de vinkenbaan in de Kennemerdunnen voor advies. Al snel werd duidelijk dat een vinkenbaan met slagnetten toch geschikter was voor een duinterrein. Jan de Peer en Menno Luikinga adviseerden ter plekke, het Paradijsveld was het hélemaal. Afgesloten voor publiek, overzichtelijk kaal helmduin, dicht genoeg bij de kust en een niet aflatende stroom piepers en leeuweriken deden de vogelaars geen seconde aarzelen.

Dankzij de enthousiaste ondersteuning van Jaap Duijve, destijds hoofd terreinbeheer, werden de benodigde vergunningen door het waterleidingbedrijf verstrekt. Een oud douchehek van het pompstation bij Leyduin werd geschonken als vinkershuisje. Wel zelf afbreken, vervoeren en opbouwen. Dit keetje is in mijn herinnering het mooiste vinkenbaantje. Aan twee kanten schuiframen van plafond tot de grond gaf prachtig uitzicht over de duinen. Ik herinner mij een keer in de jaren zeventig dat ik daar een adult mannetje Woudaap langs het raam zag stappen.

In 1980 was het washok te verrot en werd een grenenhouten directiebouwkeet door het Antonie van Leeuwenhoek-ziekenhuis geschonken. Voorwaarde was dat de keet door de ontvangers werd gedemonteerd en vervoerd. De mooie grenenhouten keet was met zijn twee kamers en toegangsdeuren zeer praktisch. Helaas is de keet in oktober 1984 in

brand gestoken, mogelijk door rancuneuze jagers die hun jachtrecht verloren.

Wij lieten ons niet uit het Paradijsveld verjagen en kregen een schafteket van Gemeentewaterleidingen Amsterdam (GW) in bruikleen om verder te kunnen ringen. Onder voorwaarde dat de nieuwe vinkershut niet zichtbaar was van buiten het infiltratiegebied op 600 meter afstand mocht van GW herbouwd worden. Door de latere onstuimige vegetatieontwikkeling is de ringbaan nu vrijwel onvindbaar. De betonnen hut werd eigentijds vandalismebestendig en met behulp van oude portofoons elektronisch beveiligd door Peter van Spanje. Bij inbraak zou in zijn slaapkamer een snerpende piep te horen zijn, deze weerklonk dan tevens op het mobiele net van de bewaking.

Nieuwe methodes op klassieke vinkenbaan

Onze vinkenbaan kan met gepaste trots vermelden dat zij een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan het ontwikkelen van nieuwe vangmethoden. Zo is hier uitgevonden dat lokgeluid afgespeeld via bandrecorders massaal Graspiepers naar de luidsprekers op de slagnetten aantrekt. Voorheen kon deze soort niet onderzocht worden vanwege de moeilijkheid van het bemachtigen. Nu werden er duizenden geringd. Terugmeldingen stroomden binnen uit Frankrijk, Spanje en Portugal tot in Marokko! Het hoofd van de ringcentrale, B.J. Speek, vond het belangwekkend genoeg om in 1966 in het internationale tijdschrift "The Ring" te publiceren over deze prima methode. Inmiddels is de verfijning van het gebruik van geluid uitgegroeid tot een nieuw specialisme van audioteknik en ornithologie waar voortdurend veel creativiteit en inventiviteit bij nodig is. De mogelijkheden van geluid als lokmiddel zijn nog lang niet optimaal onderzocht.

Tevens is hier een methode ontwikkeld om met drijvende slagnetten de kuifeendenjongen met de vrouwtjes te vangen. Hiermee werden voor het eerst in Europa honderden pulli van de Kuifeend geringd. Al gauw stroomden terugmeldingen binnen uit landen waar de Kuifeend werd geschoten: van Ierland, de Mediterrane landen, Zwitserland, Oost-Europa. Ook bleek dat een hier geboren jonge vrouw Kuifeend in het wintergebied een fatale liefde kreeg voor een Russische Kuifeend man. Dit prille geluk vond in mei achter de Oeral zijn einde toen zij werd geschoten.

Samenwerking met andere ringstations

In de loop der jaren is er altijd contact geweest met andere ringstations. Vooral met Castricum, Van Lennep in de Kennemerduinen en Goeree.

De samenwerking betrof vooral het elkaar informeren over vangtechnieken en adressen voor vangmiddelen. Met de komst van de Ringersvereniging heb ik deel uitgemaakt van het bestuur. In die tijd hebben we bijeenkomsten georganiseerd op de ringbaan om ervaringen uit te wisselen. Het goed geoutilleerde ringstation biedt immers een enorme variatie in vangtechnieken en gevangen soorten. Tegenwoordig bieden wij aspirant-ringers stagemogelijkheden en wordt er geëxamineerd. Regelmatig bezoeken ook buitenlandse ringers de baan.

Niet alleen trekonderzoek

De vangsten weerspiegelen niet alleen de populatiedynamiek of trekwegen van de gevangen vogels. De gekozen vangdag en de vangtechniek en dus de ervaring van de ringer heeft een grote invloed. Vroeger werden vooral lokvogels gebruikt. Die hadden een perfect oog en oor voor overvliegende soortgenoten. Nu is het meer de ringer die moet inschatten welke soorten overvliegen en van welke soorten hij het geluid via speakers laat horen. Persoonlijke voorkeuren gaan dan een rol spelen. Daarnaast is het inmiddels bekend dat mistnetten meer jonge vogels vangen dan oude. Oude vogels worden meer met slagnetten gevangen. Zulke factoren maken een wetenschappelijk verantwoorde analyse van ringgegevens tot een uiterst complexe zaak. Dit inzicht heeft geleid tot het pleiten voor een meer gestandaardiseerde en systematischer manier van vangen. De Nederlandse Ringcentrale heeft hiertoe twee projecten opgezet: Constant Effort Site-onderzoek en Recapture Adult Survival.

De CES-methode in het kort: op een vaste plek wordt jarenlang met een vast aantal mistnetten gevangen. Dit gebeurt tussen eind april en begin augustus eens per decade zes uur lang vanaf de ochtendschemering. Hiermee komen gegevens beschikbaar over broedtiming en -succes via de verhouding gevangen jonge en oude vogels. Door de controle van eerder geringde vogels levert dit natuurlijk ook gegevens op over de leeftijd van de oude vogels en de dispersie binnen omliggende terreinen. Deze methode is zeer geschikt voor het in beeld brengen van de reproductie van struweelvogels met een verborgen levenswijze en vrijwel onvindbare nesten. In Groot-Brittannië begonnen de ringers in de jaren zeventig met het CES-onderzoek, Nederland volgde vanaf 1995. Dit onderzoek is een aanvulling op het broedvogelmonitoringproject en het nestkaartenproject van SOVON.

Met het RAS-project wordt getracht van specifieke soorten zoveel mogelijk controlevangsten van hetzelfde individu te krijgen om de individuele levenshistorie te reconstrueren. Hiermee worden zoveel mogelijk data verzameld over trek, conditie, rui en terreingebruik van een individu door de jaren heen. Fred Koning doet dit al tientallen jaren voor de roofvogels. Met de uitbreiding van het mistnetwerk in de winter en het voorjaar worden ook van zangvogels nieuwe inzichten verkregen over

verblijfsduur en terreingebruik buiten het "klassieke vangseizoen" van de herfst. De laatste jaren hebben wij tevens honderden "cloaca swabs" verzameld bij alle gevangen soorten. Deze poepmonsters worden op het voorkomen van griepvirussen gescreend.

Soortensamenstelling

Inmiddels heeft de ringgroep 135000 vogels geringd. De totale vangsten per jaar liepen geleidelijk op van enige duizenden in de jaren zestig tot circa zes- à zevenduizend. In deze aantallen zijn de terugvangsten van al geringde vogels niet meegeteld. Aanvankelijk leverden de slagnetten in het open terrein de hoofdmoot van de vangsten. Met de opkomst van de struwelen en ruigten konden er meer mistnetten worden geplaatst en leverden die ook geleidelijk aan meer vangsten op dan de slagnetten. Het aantal geringde soorten is opgelopen tot 175.

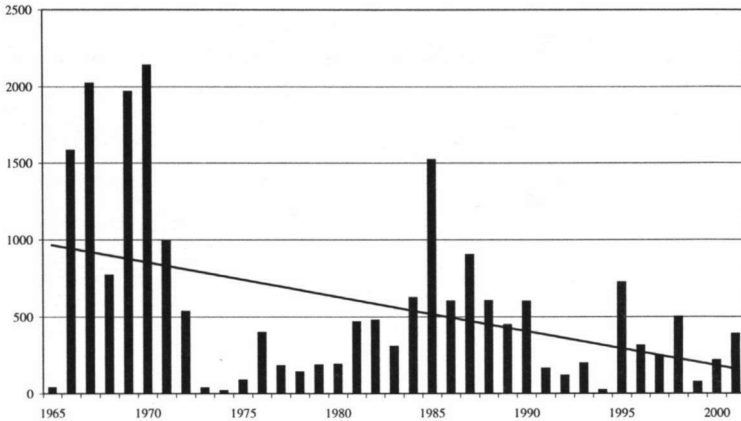
In de top-tien van meest gevangen soorten vinden wij dalers (-) onder soorten van het open terrein en stijgers (+) onder de struweelvogels:

- Graspieper (20852)	- Fitis (8168)	+ Tjiftjaf (4400)
+ Kleine Karekiet (17890)	- Vink (6730)	+ Roodborst (4238)
+ Zwartkop (9280)	Spreeuw (5150)	+ Pimpelmees (3831)
- Veldleeuwerik (8288)		

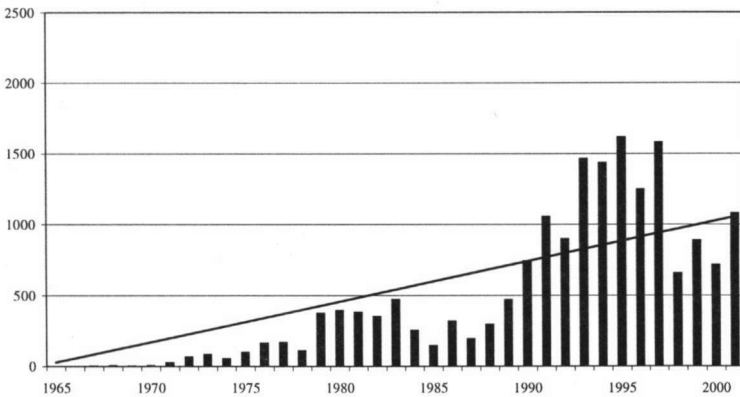
Soms wordt de noeste arbeid beloond met de vangst van een zeldzame vogelsoort, zoals: 1 Poelsnip (1^e ringvangst voor Nederland (NL)), 23 Draaihalzen, 1 Kortteenleeuwerik (4^e geval voor NL), 7 Grote Piepers, 1 Noordse Nachtegaal, 2 Cetti's Zangers, 32 Snorren, 5 Grote Karekieten, 24 Waterrietzangers, 1 Kleine Spotvogel (6^e vangst voor NL), 1 Orpheus-spotvogel (8^e vangst voor NL), 24 Sperwergrasmussen, 7 Bladkoningen, 1 Raddes Boszanger (5^e vangst voor NL), 3 Bruine Boszangers (3^e, 4^e & 6^e vangst voor NL), 1 Westelijke Bergfluits (4^e vangst voor NL), 6 Fluïters, 1 Taigaboomkruiper, 7 Buidelmezen, 15 Klapeksters, 4 Witstuitbarmstijzen, 2 Roodmussen, 3 Ortolanen, 2 Bosgorzen (5^e & 7^e voor NL) en 6 Dwerggorzen.

Veranderingen

Ook ontdekten wij de enorme invloed van de vegetatieontwikkeling op zowel de soortensamenstelling als de aantallen van de gevangen vogels. Het blijkt dat geluid de vogels weliswaar dichter naar de netten lokt, maar dat vooral de biotoop bepaalt welke vogels naar beneden willen komen en er ook langer verblijven. In de jaren tachtig bleken de Graspiepers sterk af te nemen bij de ringbaan (figuur 1). Met een paar vrienden heb ik toen als proef een slagnet geïnstalleerd in het Mussenveld.

Figuur 1. Aantal vangsten per jaar van de Graspieper op vinkenbaan Paradijsveld, 1965-2001. Een lineaire regressielijn is als hulplijntje in de figuur weergegeven om een trend aan te geven.

Figuur 2. Aantal vangsten per jaar van de Kleine Karekiet op vinkenbaan Paradijsveld, 1965-2001. Een lineaire regressielijn is als hulplijntje in de figuur weergegeven om een trend aan te geven.

Daar bleken de piepers nog volop vangbaar met een onversterkte cassette recorder. De zeeduinen waren immers nauwelijks door eutrofiering verruigd. Zowel de soorten als de aantallen weerspiegelen de gevolgen van de infiltratie van het Paradijsveld. Het destijds ongezuiverde en dus voedselrijke rivierwater zette slib af in de geulen. Begin jaren zeventig begon er riet te verschijnen en ontstonden er ruigtes langs de geulen. Dit breidde zich uit tot in de kwelplassen tussen de geulen. Ook de duindoorns breidden zich enorm uit. De vangsten van Graspieper werden vervangen door evenzoveel Kleine Karekieten (figuur 2).

De groep wordt momenteel gevormd door drie volledig ringvergunninghouders: Fred Koning, Tom van Spanje en Hans Vader, en drie ringbaangebonden vergunninghouders: Herman Assendelft, Adriaan Dokter en Joop Kottman. Zij worden geholpen door een tiental helpers in wisselende samenstelling, veelal afkomstig uit de regio van de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland. De groepsdynamiek binnen de ringgroep bepaalt in hoge mate wat er wordt onderzocht en op welke wijze. Elk groepslid brengt zo zijn eigen enthousiasme en kwaliteiten in. De aard van de werkzaamheden op een ringbaan is zeer divers zoals: terreinwerk, netreparatie, onderhoud elektronica, data-invoer en -beheer in de PC, contacten onderhouden met terreinbeheerder en andere ringgroepen. In veertig jaar tijd heeft dat geleid tot uiterst plezierige velduren waar nog veel meer over valt te verhalen.

Veel dank zijn wij verschuldigd aan het personeel van de Gemeentewaterleidingen Amsterdam voor allerlei materiële en immateriële ondersteuning door de verschillende afdelingen. Zonder deze samenwerking was een eeuwenoude traditie hier nooit voortgezet.

Geraadpleegde literatuur

- Berg, A.B. van den & Bosman, C.A.W., 2001. Avifauna van Nederland 1. Zeldzame vogels van Nederland. Tweede druk. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Spanje, T.M. van, 1998. Analyse van 30 jaar vogelmonitoring op het vogelringstation in het Paradijsveld, Amsterdamse waterleidingduinen bij Zandvoort. Intern concept rapport GWA.
- Spanje, T.M. van & Majoor, F., 1995. Handleiding voor Constant Effort Sites. Ringersvereniging, SOVON & Nederlandse Ringcentrale-NIOO.
- Speek, B.J., 1970. Catching Meadow Pipits with a taperecorder. The Ring 64-65: 63-65.
- Speek, B.J. & Speek, G.J., 1984. Thieme's vogeltrekAtlas. Thieme, Zutphen.

Tom van Spanje, Ripperdastraat 15, 2011 KG Haarlem